

**ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ
СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ НЕФІЛОЛОГІЧНИХ ВИШІВ**

Особенности навчання діалогічного мовлення студентів-першокурсників нефілологічних вишів. Науменко Н.В.

У статті розглянуто принципи компонування вправ із діалогічного мовлення для першокурсників різного рівня підготовки та способи їх виконання під час практичних занять. Показано, що в даному контексті доречним є метод індукції (від простішого до складнішого), оскільки він допомагає студентам розвивати навички діалогічного мовлення на ґрунті отриманих базових знань.

Ключові слова: іноземна мова, діалог, типи діалогів, поетапне навчання, практичні навички.

Особенности обучения диалогической речи студентов-первокурсников нефилологических вузов. Науменко Н.В.

В статье рассмотрены принципы компоновки упражнений по диалогической речи для первокурсников разного уровня подготовки и способы их выполнения на практических занятиях. Показано, что в данном контексте целесообразен метод индукции (от более простого к более сложному), поскольку он помогает студентам развивать навыки диалогической речи на основе полученных базовых знаний.

Ключевые слова: иностранный язык, диалог, типы диалогов, поэтапное обучение, практические навыки.

The Specifications of Teaching Dialogical Speech to the Freshmen of Non-Philological High Schools. Naumenko, N.

The author of this article researched the main principles to compose the exercises for teaching dialogical speech to the first-year students with different level of language proficiency, and the ways to complete them on practical classes. The crucial point is that the language courses taught in non-philological high school (which is particularly National University of Food Technologies) require using the materials of both fundamental (like History of Ukrainian Culture, World Culture and Arts) and profile (like Chemical Technology, Technology of Food Products) disciplines. However, the author focused on dialogues built on culturological terminology because they may include the various grammar conceits (types of questions, formulating the personal data etc.) Therefore, the method of induction, or step-by-step (from the simpler to the more complicated) would be expedient in this context due to its undoubted possibility to help students develop their skills of dialogical speech on the base of knowledge obtained earlier. For better visualization of each stage of learning process, the author put some samples of dialogues of different types.

Keywords: foreign language, dialogue, types of dialogues, step-by-step education, practical skills.

Специфіка **діалогічного мовлення** полягає в тому, що воно обслуговує безпосереднє взаємне спілкування людей у найрізноманітніших сферах їхньої діяльності; воно складається з реплік, мовлення протікає рефлексивно, без попереднього обдумування; підготовка до висловлення у цій формі мовної взаємодії відбувається одночасно зі сприйманням чужого мовлення; у ньому застосовуються переважно прості за структурою синтаксичні одиниці (фігура еліпсису – вилучення слів без утрати змісту повідомлення, наприклад *Чи любите ви театр? – Так (, дуже люблю).*).

У методиці описано такі принципи навчання діалогічного мовлення на практичних заняттях із іноземної мови:

I підхід – «згори вниз». Навчання діалогічного мовлення розпочинається зі слухання діалогу – зразок із його наступним варіюванням, а потім створенням власних діалогів.

II підхід – «знизу вгору». Це шлях від засвоєння спочатку реплік діалогічної єдності до самостійної побудови діалогу на основі запропонованої навчальної комунікативної ситуації без прослуховування діалогів-зразків.

Більш раціональним є другий підхід, оскільки у процесі формування лексичних та граматичних навичок студенти виходять на рівень понадфразової – діалогічної єдності [2, с. 147]. Тому **метою цієї роботи** став синтез традиційних та інноваційних принципів у навчанні діалогічного мовлення студентів нефілологічного вишу – Національного університету харчових технологій (НУХТ).

У навчальних планах НУХТ із вересня 2013 року було впроваджено **англомовне навчання**. Як експеримент викладання англійською мовою і профільних, і гуманітарних (крім української мови за професійним спрямуванням) дисциплін у 2013-2014 навчальному році велося на факультетах економіки і менеджменту (спеціальності «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності», «Менеджмент організацій»), готельно-ресторанного та туристичного бізнесу (спеціальність «Туризм») і біотехнології та екологічного контролю (спеціальність «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування»). У наступному навчальному році англомовний проект було розширено – додано спеціальність «Фінанси» (факультет обліку, фінансів та підприємницької діяльності).

Згідно з навчальними планами, упродовж I року студенти (зокрема упровадженого з 2013-2014 навчального року англомовного проекту) вивчають низку дисциплін загальноосвітнього циклу, що їх викладають спеціально підготовлені викладачі кафедри гуманітарних дисциплін. Це – «Історія та культура України», «Культурологія», «Світова культура та

мистецтво». Оскільки у вивченні цих предметів важливу роль відіграє не лише їхнє змістове наповнення, а й лінгвістичне оформлення, то діяльність студентів і педагогів у цій парадигмі передбачає обопільне активне вдосконалення мовних знань.

Практика роботи зі студентами англомовних проектів НУХТ показує, що вони, в силу свого фахового досвіду та специфіки обраної професії (менеджери туристичних агенцій, су-шефи закладів ресторанного господарства, солісти Національної опери України тощо) відкриті до засвоєння кількох іноземних мов, засвідчуючи креативність у їх студіюванні та здатність застосувати отримані знання в різних комунікативних ситуаціях. Саме тому автор статті бере до роботи саме культурологічний мовний матеріал як основу для навчання побудови англомовних діалогів різного типу.

Студенти **першого курсу** не лише актуалізують отримані у середній школі правила вимови слів та komponування реплік, а й отримують базові знання з мови як системи. За приклад такої організації навчання можна навести англомовний посібник із китайської мови *Modern Chinese Reader*. У найпершому його уроці вивчається нескладний діалог – привітання «Доброго дня!» *Nǐ hǎo! – Nǐ hǎo!*, водночас при цьому подаються розлогі методичні коментарі з фонетики (тональне оформлення слів у мовному потоці), лексики (переклади кожного окремого слова), графіки (будова та семантика ієрогліфів, послідовність їх написання) [4, р. 14].

Інноваційна система навчання іноземного мовлення FIXAT (Л. Сухожєвський, 1983 – К. Тищенко, 2000) включає 6 рівнів: фіксація, імітація, комбінація, систематизація, активізація, трансформація (назви яких разом створюють аббревіатуру). У частині «говоріння-слухання» важливість діалогу окреслено такими категоріями:

1 рівень. 1. Постановка вимови. 2. Перше подання діалогу. 3. Запровадження нових слів і граматики. 4. Підтримання цих навичок у належній формі.

2 рівень. 1. Короткий діалог відтворити усно за зразком (читаючи). 2. Вправи на точне відтворення конструкцій діалогу. 3. Те ж — з частковими змінами. 4. Вивчити діалог і відтворити його з пам'яті...

3 рівень. 1. Прагматичні вправи: питання / відповіді, монолог (розповідь); гумор, анекдот; повідомлення (інформація), пояснення, сенсація. 2. Сугестивні вправи: прохання допомоги, пояснення, поради; порада, інструкція, наказ; переконування, аргументація. 3. Деонтичні вправи: схвалення, осуд, рецензія. 4. Робота з навчальним приладдям: діапозитивами, таблицями, знімками, фільмами, кресленнями, діаграмами, картами, планами, піснями, віршами.

4 рівень. 1. Опозиційно-інтегральні вправи на засвоєння окремих груп явищ семантики, морфології, синтаксису, стилістики; групи труднощів і винятків.... 3. Вправи типу "конструктор".

5 рівень. 1. Активне спілкування тільки відомими засобами: на тему, споріднену з вивченою; навколо домашніх заготовок (письмових або в аудіозаписі); за опорними пунктами плану; на вільну (доступну) тему. 2. Розвиток технік мовлення у навчальній дискусії.

6 рівень. З часом придбати кілька різних підручників [3, с. 259-260; 5, с. 101-103].

Залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог, розрізняють функціональні **типи діалогів**. Результати авторських спостережень під час занять із англійської, італійської та китайської мов у Національному Університеті «Києво-Могилянська Академія», підтвердили тезу, що найпоширенішими є виокремлені у працях методистів [див. 2, с. 152] **чотири основних типи діалогів**:

- *діалог-розпитування,*

- *діалог-домовленість*,
- *діалог-обмін враженнями / думками*,
- *діалог-обговорення / дискусія*.

Діалог-розпитування може бути одностороннім або двостороннім. У першому випадку ініціатива запитувати інформацію належить лише одному партнеру, у другому – кожному з них. Двосторонній діалог-розпитування розвиває ініціативність обох партнерів, характерну для природного спілкування.

Одне з важливих умінь, яким студенти повинні оволодіти з першого року навчання іноземної мови, є вміння вести *діалог-домовленість*.

Діалог-домовленість застосовується при вирішенні співрозмовниками питання про плани та наміри. Він, як правило, є найбільш посильним для студентів. Після оволодіння діалогом-домовленістю здійснюється навчання змішаного типу діалогу: *розпитування-домовленості*.

Наступним за складністю є *діалог-обмін враженнями / думками*, метою якого є виклад свого бачення якогось предмета, події, явища, коли співрозмовники висловлюють свою думку, наводять аргументи для доказу, погоджуються з точкою зору партнера або спростовують її. При цьому ініціатива ведення бесіди є двосторонньою.

Найскладнішим для оволодіння є *діалог-обговорення / дискусія*, коли співрозмовники прагнуть виробити якесь рішення, дійти певних висновків, переконати один одного в чомусь.

Основними якісними показниками сформованості загального вміння вести діалог іноземною мовою є такі спеціальні вміння:

- 1) вміння *починати діалог*, вживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання);
- 2) вміння *швидко реагувати на повідомлення співрозмовника*, використовуючи репліки з різними комунікативними функціями;
- 3) вміння *підтримати розмову*, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку;

4) уміння *стимулювати співрозмовника до висловлювання*, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру.

Однією з головних навичок у побудові та веденні діалогу є «реплікування» [2, с. 148]: вміння адекватно і швидко реагувати своєю реплікою на висловлювання вчителя або диктора, а також продукувати ініціативні репліки за зразком, що подає вчитель. Репліка студента разом з реплікою вчителя складатиме діалогічну єдність певного виду.

Реплікування можна визначити як уміння сформулювати та висловити відповідь на повідомлення ініціатора діалогу, залежно від мети, стилю та ситуації спілкування, інтонації – розповідної, окличної або питальної. Також доцільно тут звернутися й до суто **театрального** бачення репліки як елемента драматичного діалогу: вона, як відомо, потребує реакції співрозмовника, часто випереджає, визначає, формулює таку реакцію. Понад 100 років тому німецький літературознавець Г. Гессен стверджував, що «справжній драматург показує найпрекрасніші самоцвітні камінці лірики переважно в коротких репліках, які вражають душу» [1, с. 12-13].

Навчання реплікування – підготовчий, **перший етап** формування навичок та вмінь діалогічного мовлення студентів. На цьому етапі варто почати з рівня Ф – **фіксації**, попередньо зачитавши діалог (або прослухавши фонограму). Слід зважати на особливості фонетики української та англійської мов – принципи вимови та наголошення слів, інтонування різних видів фраз. Надалі виконуються умовно-комунікативні вправи на **імітацію**, підстановку (за принципом розмовника), відповіді на запитання, на запит певної інформації за зразком тощо. Важливо поступово збільшувати обсяг репліки Студента – від 1 до 2...3 синтагм.

Коли студенти вмітимуть створити репліку-реакцію та ініціативну репліку, можна переходити до наступного етапу формування навичок і вмінь діалогічного мовлення – оволодіння певними діалогічними єдностями (**комбінація**). На цьому етапі виконуються рецептивно-продуктивні умовно-

комунікативні вправи з обміну репліками. Учасниками спілкування є передусім студенти.

Другий етап формування навичок і вмінь діалогічного мовлення є оволодіння принципами створення та ведення мікродіалогу. Останній є структурною основою розгорнутого діалогу і включає взаємопов'язані ланцюжки діалогічної єдності (**систематизація**). Мікродіалоги вирізняються як обсягом, так і відносною завершеністю. Розгорнутий діалог складається з 2...3 мікродіалогів. Мета цього етапу – навчити студентів об'єднувати засвоєні діалогічні єдності, підтримувати бесіду, не дати їй зупинитися після першого обміну репліками.

На **третьому етапі** студенти мають навчитися вести діалоги різних функціональних типів і стилів (**активізація**).

I група вправ – вправи для навчання реплікування: умовно-комунікативні, рецептивно-репродуктивні та репродуктивні вправи [2, с. 157] – на імітацію, підстановку, трансформацію, відповіді на запитання, повідомлення або запит певної інформації, спонукання до певних дій.

Режими роботи у процесі виконання вправ цієї групи:

- Викладач – клас або клас – Викладач;
- Викладач – I Студент, Викладач – II Студент і под.;
- I Студент – Викладач, II Студент – Викладач і под.

Приклади типових вправ на реплікування за матеріалом теми

Touring Kyiv

Вправа I.

Викладач: Я уродженець Києва. Зараз я скажу вам, де саме я люблю бувати. Скажіть, що ви любите бувати там само, де й я.

Teacher (T): I like to walk on Khreschatyk (*Podil, Peremohy Park, Volodymyrska Street, Left Bank of Dnieper, Rusanivka, Obolon Quay etc.*).

PARTNER (P): I like to walk on Khreschatyk too.

Вправа 1 за змістом імітаційна. Репліка Студента – реактивна: виконується в режимі «Викладач – Студент 1», «Викладач – Студент 2» і под. У системі FIXAT – рівень I (**імітація**). На цьому етапі допускається «м’яке» корегування помилок.

Вправа 2.

Викладач. Ми продовжуємо нашу уявну прогулянку Києвом. Але зараз наші думки можуть різнитися: мені подобається один маршрут, вам – інший.

T: I like to walk on Khreschatyk (*Podil, Peremohy Park, Volodymyrska Street, Left Bank of Dnieper, Rusanivka, Obolon Quay etc.*).

P: And I like to walk around Rusanivka.

Вправа 2 – підстановочна. Репліка Студента теж реактивна, але маршрут прогулянки він обирає сам – залежно від своїх власних смаків. У системі FIXAT – рівень I (**імітація**) з переходом на рівень К (**комбінація**).

Вправа 3.

Викладач: Ви – іноземні туристи, які хочуть відвідати визначні місця Києва. Я – ваш гід, викладач кафедри гуманітарних дисциплін НУХТ Сергій Береговий. Скажіть мені, чим ви цікавитесь, а я порекомендую вам, куди вам краще піти.

P (a foreign tourist): I’m interested in Ukrainian performing arts.

T (the guide): Then I advise you to go to the «Ukraina» Palace of Culture. There is a concert of Jamala, the Eurovision prizewinner, tonight.

Вправа 3 передбачає самостійне вживання мовленнєвого зразка. Репліка Студента – ініціативна. У системі FIXAT – рівень К (**комбінація**) з переходом на рівень С (**систематизація**).

II група вправ – вправи на засвоєння діалогічних єдностей різних видів. Мета цієї групи – навчити студентів самостійно вживати різні види

діалогічних єдностей. Це рецептивно-продуктивні вправи на обмін репліками [2, с. 161]. Основний режим роботи: I Студент – II Студент, тобто парна робота (work in pairs, role playing). Кожному з пари студентів потрібно давати можливість вживати як реактивну, так і ініціативну репліку. Роботу в парах слід інтенсифікувати шляхом одночасної роботи на місцях та в русі.

Приклади типових вправ для засвоєння діалогічних єдностей

Вправа 4.

Викладач: До нашого вишу приїхали гості – ваші ровесники з Великобританії. Ви хочете скласти для них програму відвідин української столиці. Скажіть своєму іноземному гостеві, чим цікавитесь ви, а він / вона повідомить про свої уподобання.

P. (a host): I'd like to visit Kyiv Pechersk Lavra.

P1 (a foreign guest): I'd like to visit Kyiv Pechersk Lavra too.

P2 (a foreign guest): And I'd better go for an open tour.

Вправа 5.

Викладач. Ваші іноземні друзі цікавляться, яка саме вистава / концерт відбудеться в театрі / концертному залі, до якого ви домовилися піти. Дайте відповіді на їхні запитання, використовуючи театральну / концертну афішу (можна скористатися Інтернетом).

P1 (A FOREIGN GUEST): What's on at the Taras Shevchenko National Opera of Ukraine on the 14th of October?

P2 (a host): Let me see. "The Forest Song," the ballet by Mykhailo Skorulsky.

III група вправ – вправи на створення мікродіалогів [2, с. 163]. Мета – навчити студентів об'єднувати засвоєні ними діалогічні єдності у мікродіалоги. До цієї групи належать рецептивно-продуктивні комунікативні вправи, які допускають використання штучно створених вербальних опор:

мікродіалог – підстановочна таблиця; структурно-мовленнєва схема мікродіалогу та його функціональна схема. Опори допомагають студентам долати труднощі. Вибір опори залежить від рівня підготовки групи в цілому та окремих пар студентів. Згадані опори можуть застосовуватись лише під час роботи в парах на місцях. Поступово їх необхідно усувати.

Доцільно давати Студентам слухати мікродіалоги – зразки перед виконанням вправ цієї групи. Приклад:

A. I say, Jim, let's go somewhere on Sunday. I'm interested in musical comedy. What about you?

B. I'm interested in musical comedy, too.

A. Then let's go to the National Operetta.

B. What's on at the Operetta on Sunday?

A. Let me see. "A Fiddler on the Roof," a musical by Jerry Bock and Sheldon Harnick. They are famous contemporary American musical writers. They based their show on the story 'Tevye the Milkman' by Sholem Aleichem.

B. All right. Thank you for the invitation.

IV група вправ – вправи на створення діалогів різних функціональних типів [2, с. 165]. Мета – навчити студентів створювати власні діалоги на основі запропонованої комунікативної ситуації. Вправи цієї групи – рецептивно-продуктивні комунікативні (вищого рівня). Допускаються лише природні опори – афіші, плани-схеми, розклади руху транспорту, малюнки, слайди, географічні карти, атласи Києва, путівники тощо.

Продукт мовлення студентів – діалог певного функціонального типу.

До мікродіалогів IV рівня логічно приєднується мікродіалог-вибір місця в театрі та придбання квитків, який разом з мікродіалогом-вибором вистави / концерту становитиме один із основних функціональних типів діалогу – **діалог-домовленість**.

Вправа 6.

Викладач (першому партнерові P1): Ви – представник Міжнародного відділу Національного Університету «Києво-Могилянська Академія», який працює з іноземними викладачами, що прибули в Україну для роботи за контрактом. Ваше завдання – скласти і реалізувати культурну програму гостя: з'ясуйте його / її смаки, запропонуйте відвідати відповідний театр / концертний зал; допоможіть вибрати і придбати квитки на спектакль / концерт. Продумайте один або декілька заходів.

(другому партнерові P2): Ви – іноземний професор, що вперше прибув в Україну для викладання в Національному Університеті «Києво-Могилянська Академія». Обговоріть зі своїм гідом культурну програму, домовтеся про відвідання спектаклю / концерту згідно з вашими уподобаннями.

Доцільно навести один з можливих варіантів очікуваного діалогу-домовленості:

P1: (a guide): *Good morning, Mr. Dean. I'm your guide. My name's Larysa Lutsenko. I'm responsible for your cultural programme.*

P2: (a foreign lecturer): *Hello, Larysa. Glad to meet you. You see, I'm interested in Ukrainian Drama.*

P1: *Do you speak Ukrainian?*

P2: *I've been studying the language at Simon Fraser University for two years; however, I can't speak it well yet.*

P1: *If you're interested in Ukrainian drama and understand Ukrainian, I advise you to go to Ivan Franko Drama Theatre.*

P2: *Great! What's on at the theatre on the 14th of October?*

P1: *Let me see. Oh, it's "My Profession a Signore de Beau Mond," a brilliant Italian comedy in a wonderful Ukrainian translation. It was set about four years ago.*

P2: *That's fine! I like Italian comedies. Well, I prefer to sit in the dress-circle.*

P1: No problem. I'll get two tickets for the 14th of October in the dress-circle. Well, I have one more proposition for you. Next day, the 15th of October, it will be the Day of Kyiv-Mohyla Academy. We will go watch the best students of the Academy wash the monument of Hryhory Skovoroda.

P2: Thank you very much.

P1: You are welcome!

Як висновок можна зауважити: навчання діалогічного мовлення і актуалізацію опорних студентів-першокурсників на практичних заняттях із іноземної мови (за професійним спрямуванням) слід організувати так, щоб воно мало не лише дидактичну, а й значною мірою культурологічну спрямованість. Тут доцільним є метод індукції – від простої імітації ініціативної репліки (з подальшими її модифікаціями залежно від ситуації спілкування) через формування мікродіалогів із різними видами реплік за інтонацією – до утворення діалогічних єдностей високого рівня: діалогу-домовленості, обміну думками і врешті-решт – дискусії, де потрібно не лише правильно сформулювати повідомлення, а й уміти обстояти свою думку.

Паралельно студенти засвоюють традиції мовленнєвого етикету різних народів, особливості орфоепії та синтаксису іноземної мови, наробляють базовий словниковий запас за різноманітними темами, що у підсумку приведе до усунення «мовного бар'єру» в реальних комунікативних ситуаціях, зокрема й за кордоном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гессен Р. Технические приемы драмы: руководство для начинающих драматургов. Санкт-Петербург: Издание журнала «Искусство», 1912. 155 с.

2. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підручник / кол. авторів під кер. С.Ю. Ніколаєвої. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ: Ленвіт, 2002. 328 с.

3. Тищенко К.М. Метатеорія мовознавства. Київ: Основи, 2000. 350 с.

4. Modern Chinese Reader. Volume 1. Beijing, 1992. 372 p.

5. Suchorzewski, L. Jak się do tego zabrać, czyli spór o metodę. *Jak zostać poliglotą*. Warszawa: PWN, 1983. S. 92-137.